

Alina Barszczewska-Krupa

POWSTANIE LISTOPADOWE W BADANIACH
WŁADYSŁAWA BORTNOWSKIEGO

W biografii naukowej prof. dr. W. Bortnowskiego krąg zainteresowań badawczych związanych z powstaniem listopadowym 1830—1831 r. zajmuje szczególne miejsce. Problematyka badawcza jest tu organicznie związana z wewnętrznymi procesami społeczno-politycznymi zachodzącymi w Królestwie Polskim oraz z wyjątkowym położeniem państwa podporządkowanego polityce Cesarstwa Rosyjskiego.

Stąd zapewne — obok głównego wątku tyżącego wydarzeń powstańczych — prof. Bortnowski uprawia z powodzeniem badania dotyczące opozycji liberalnej w Królestwie Polskim, zajmuje się biografistyką, docieka złożonych motywów działań Wielkiego Księcia Konstantego. Wszystkie wątki i tematy badawcze tyżące tej epoki nieodmiennie jednak prowadzą do głównego nurtu badań, którym od z górá lat dwudziestu pozostaje powstanie 1830—1831 r.

Późniejsze koncentrowanie uwagi naukowej i dydaktycznej na dziejach stosunków polsko-rosyjskich, a zwłaszcza polsko-radzieckich osłabiło wprawdzie nieco Jego zainteresowania okresem powstańczym, lecz ich przecież nie wyeliminowało. Dowodzą tego liczne publikacje wypełniające bibliografię po dzień dzisiejszy. Stała obecność prac Władysława Bortnowskiego o powstaniu listopadowym i Królestwie Polskim w historiografii polskiej i rosyjskiej wiąże się z autentyczną fascynacją, żeby nie powiedzieć — sentymentem, do problematyki, która przed laty stanowiła główny kierunek badawczy autora „Walki o cele powstania listopadowego”, a następnie „Powstania listopadowego w oczach Rosjan”.

Powstanie pierwszej z tych książek sygnalizowały zrazu liczne recenzje, artykuły prasowe i opracowania popularnonaukowe, ogłaszane

na łamach „Naszej Myśli”, „Bellony”, „Polski Zbrojnej”, „Wojska Polskiego” i „Przeglądu Wojskowego” w latach pięćdziesiątych. Wówczas także w opracowaniu redakcyjnym za staraniem Władysława Bortnowskiego ukazały się drukiem wypisy źródłowe do dziejów wojskowości polskiej obejmujące powstanie 1831 r. oraz wybory dokumentów, wyjątki z niedostępnych po wojnie opracowań, pamiętników i pism, odnoszące się do wydarzeń i ludzi tej epoki, ogłaszane jako odrębne pozycje wydawnicze.

Wielostronna działalność popularnonaukowa, popularyzatorska i odczytowa skupiona generalnie wokół dziejów polskich walk narodowo-wyzwoleńczych XIX w. oraz historii udziału Polaków, w rewolucyjnych zrywach europejskich pod hasłem „za wolność waszą i naszą”, spełniała ważne funkcje poznawcze i metodologiczne.

Godzi się przypomnieć, że aktywność popularyzatorska prof. Bortnowskiego oznaczała wówczas nie tylko podjęcie trudu przewartościowania ocen dawnej historiografii, lecz przede wszystkim rzeczywisty udział w kształtowaniu świadomości historycznej społeczeństwa, opartej na nowych podstawach światopoglądowych i metodologicznych.

Edukacja historyczna społeczeństwa, którą z pożytkiem uprawiał wówczas i nadal czynnie w niej uczestniczy, rozwijała jednocześnie Jego osobowość jako historyka, wytyczała dalszą drogę poszukiwań naukowych, wzbogacała warsztat badawczy pod względem źródłowym, metodycznym i metodologicznym.

Konsekwencją naturalnych procesów określających postawę naukową Władysława Bortnowskiego stało się skupienie uwagi na gruntownych badaniach okresu powstania listopadowego. Efekty badawcze dały o sobie znać w postaci szeregu rozpraw, artykułów i kilku publikacji książkowych, poświęconych dziejom politycznym i militarnym 1830—1831 r. Są wśród nich wartościowe poznawczo rozprawy o charakterze źródłoznawczym i prasoznawczym. W większości jednak dorobek twórczy Profesora odnosi się do kwestii, których rozwiązanie przybliżało rozumienie złożonych mechanizmów społecznych i politycznych rządzących przebiegiem i losami powstania, ujmowanego w kategoriach rewolucji. Pytania badawcze formułowane m. in. w rozprawach o związku Piotra Wysockiego, o „Kaliszanach”, o detronizacji Romanowych czy w artykule o tzw. wyprawie generała Ramoriny oraz sposób formułowania odpowiedzi zachowały wartość poznawczą, nie tracąc przy tym walorów nowatorstwa.

Równie trwała pozycja, której nie może pominąć żaden historyk powstania listopadowego, jest wspomniana już dysertacja kandydacka o walkach wewnętrznych wokół celów powstania listopadowego w okresie dyktatury Józefa Chłopickiego. Teza Autora, iż prowincja popierając

ruch w stolicy po 29 listopada wpłynęła na okrzepnięcie powstania, a zrewoltowane jednostki wojskowe — wbrew postawie generalicji i wysokiej kadry oficerskiej — ostatecznie zdecydowały o jego rozwoju, nie została podważona, aczkolwiek wywołała interesującą i pożyteczną dyskusję na łamach londyńskich „Tek Historycznych” (M. Kukiel), „Acta Poloniae Historica” (T. Lępkowski) i „Przeglądu Historycznego” (J. Dutkiewicz, W. Zajewski).

Od początku lat sześćdziesiątych — dominujące dotąd wątki: polityczny i militarny — uległy wzbogaceniu o nowe poszukiwania zwrócone ku związkom między problematyką „polską” i „rosyjską” tej epoki. Sygnałem badawczej reorientacji Władysława Bortnowskiego stała się publikacja cennego studium o stanowisku Joachima Lelewela wobec rosyjskiego ruchu rewolucyjnego, jak również rozprawa o Aleksandrze Pogodinie jako popularyzatorze historii Polski i „spraw polskich” w Rosji w latach 1901—1915. Zapowiadała ona nie tylko tematyczne poszerzenie problematyki, jak również chronologiczne przesunięcie zainteresowań badawczych Autora rozprawy habilitacyjnej o odbiciu wydarzeń powstania listopadowego w opinii zróżnicowanych środowisk społecznych ówczesnej Rosji. Głównym wątkiem pracy stała się jednak historia polityki caratu wobec Królestwa w związku z rewolucjami na zachodzie Europy i w Polsce, a następnie historia agresji na Królestwo oraz stłumienie powstania. Drugi wątek tyczył stosunku do sprawy polskiej kół rosyjskich wrogich caratowi. Całość zamyka cenny przegląd historiograficzny poświęcony rosyjskiej literaturze historycznej wobec powstania listopadowego.

Rozprawa wzbudziła zainteresowanie specjalistów w Polsce i w ZSRR, mimo iż nikły nakład w serii wewnętrznych prac Instytutu Historycznego UŁ uniemożliwił praktycznie jej popularyzację. Opinia prof. dr. J. Dutkiewicza, znakomitego znawcy powstania listopadowego, upatrująca główny walor książki w wyczerpującym omówieniu oddźwięku powstania w społeczeństwie rosyjskim, wydaje się być nadal aktualna. Bardziej wyczerpującego wykładu na ten temat nie przyniosła nowsza historiografia polska ani też radziecka. Ocena powstania listopadowego w świetle historiografii rosyjskiej znalazła kontynuację w dalszych poszukiwaniach, których rezultatem jest artykuł na temat stosunku radzieckiej literatury historycznej (1918—1961) do wydarzeń 1830—1831 r.

Zainteresowania okresem Królestwa Polskiego i powstania listopadowego — mimo coraz silniejszej dominacji badań wokół historii ZSRR i stosunków polsko-radzieckich — w ostatnich latach skoncentrowały się na złożonej problematyce wewnętrznej. Ich efektem jest wydana ostatnio książka zatytułowana „Kaliszanie. Kartki z dziejów Królestwa

Polskiego" (1976). Przedmiotem publikacji przeznaczonej dla szerszego kręgu czytelników są dzieje tzw. opozycji kaliskiej, uwzględniające jej genezę, dążenia i motywy ewolucji politycznych. Waler książki polega na tym, iż wiąże ona główny wątek badawczy z przemianami społeczno-gospodarczymi, prądami umysłowymi i kulturalnymi epoki, które wyzwały dążność narodu do stanowienia o własnym losie, nawet za cenę podjęcia nierównej walki z systemem carskim. Książka budzi refleksje nad zawilými drogami kształtowania się polskiej kultury politycznej w warunkach utraty samodzielności państwowej.

Złożona do druku nowa książka o Wielkim Księciu Konstantym i Joannie Grudzińskiej pozostaje w kręgu problemów, których kontrowersyjność wzmogła literatura piękna, a zwłaszcza dramat. Historia i mit splecione w postaci Wielkiego Księcia zapowiadają pasjonującą lekturę.

Pisarstwo historyczne Władysława Bortnowskiego w nurcie badań związanych z XIX stuleciem charakteryzuje precyzyjnie opanowana umiejętność łączenia naukowej argumentacji z klarowną formą wykładu. Walory poznawcze idą tu w parze z jasnością myśli, z dyscypliną słowa, ze znakomitą stylistyką i pięknem języka polskiego.

Instytut Historii
Zakład Historii Polski Nowożytnej

Алина Барщевска-Крупа

НОЯБРЬСКОЕ ВОССТАНИЕ В ИССЛЕДОВАНИЯХ ВЛАДИСЛАВА БОРТНОВСКОГО

Исследования ноябрьского восстания занимают особое место в биографии профессора. Многочисленные рецензии, статьи и разработки, публикуемые в течении последних двадцати лет, заняли значительное место в историческом образовании польского общества. Публицистические, популяризаторские и научные достоинства явились причиной того, что результаты исследований политической и военной истории восстания 1830—1831 годов остаются постоянно в научном кругообороте. Это касается научных исследований, опубликованных в исторических журналах, а также монографии, среди которых особенные достоинства познания содержатся в книгах под заглавием *Борьба за цели ноябрьского восстания* (1960), а также *Ноябрьское восстание в глазах русских* (1964). С ходом исследований, касающихся

